

Recensioner

Magnus Andersson & André Jansson, *Landsbygdens globalisering: Medier, identitet och social förändring i nätverkssamhällets marginaler*. Daidalos, 2012

Författarna tar i denna bok ett ambitiöst, inläst och framför allt teoretiskt grepp om de möjligheter och (i någon mån) svårigheter som medialiseringen av landsbygden öppnar inför framtiden. Under rubriker som "Globalisering och rumsliga omvandlingar", "Moraliska geografier – konstruktioner av stad och land", "Symboliska strategier och förhandlingar i en svensk landsbygdskommun", "Medialiseringens möjligheter – om nätverkskapital och social hållbarhet", "Migration, mobilitet och imaginära geografier" och "Mot en kosmopolitisk platspolitik?" vrider och vänder de på landsbygdens möjligheter i relation till den medialisering de menar att vi är mitt inne i. Med medialisering menar de summan och synergierna av dels de mediala skildringarna av landsbygden, dels den framväxande infrastrukturen av kommunikationsnätverk samt landsbygdsinvånarnas mediala praktiker.

Författarna menar, med stöd i aktuell forskning, att medialiseringen är den process som driver landsbygdens globalisering och de lyfter fram den nya teknikens möjligheter för kommunikation och nätverksskapande som viktiga för landsbygdernas framtid. De menar att en ny social hållbarhet och nya visioner kan åstadkommas genom möjliggörandet av nya och gränsöverskridande möten och ageranden. Till grund för många av bokens intressanta analyser ligger diskussionen kring fasthetens och flödets metafysik (*The metaphysics of fixity and flow*, Cresswell 2006) där författarna argumenterar för att dikotomin mellan stad och land fungerar som ett uttryck för två konkurrerande, tillika ömsesidigt beroende, moraliska geografier.

Språkbruket och abstraktionsnivån i boken gör den knappast till något att sätta i händerna på en mera populärvetenskapligt intresserad publik eller yngre studenter. Detta är synd eftersom boken behandlar frågor som många, även mindre akademiskt bevandrade, skulle ha glädje av att få belysta. Det avslutande kapitlets svar på frågan *om hur medialiseringen kan skapa förutsättningar för en kosmopolitisk platspolitik i svenska landsbygdsmiljöer*, ger ett bra exempel på vilken nivå analyserna sker i denna bok:

Vår övergripande slutsats är att medialiseringens betydelse i hög grad kan utläsas som ett ökat beroende av, och konkurrens om, nätverkskapital (Urry, 2007). Nätverkskapitalet utgör å ena sidan en lokal resurs, en allt viktigare förutsättning, för hållbar kosmopolitisering och platspolitiskt engagemang, men riskerar samtidigt, å andra sidan, att ge upphov till nya maktgeometrier. Den hållbara kosmopolitiseringsprocess, präglad av såväl lokal mångfald och engagemang som en övergripande global reflexivitet vad gäller bygdens relation till och ansvar inför världen som helhet. (s. 145)

Referenslistan är imponerande och aktuell och de teoretiska aspekterna på problematiken är mycket intressanta. De egna fallstudierna kommer, kanske just därför, i skymundan och blir mera till illustrerande exempel. De empiriska exempel som presenteras är dessutom i hög grad baserade på ”nya” och inflyttade landsbygdsbor. Detta medför att anknytningen till de människor som redan nu befolkar landsbygden blir svag och att landsbygdens möjligheter framställs som liggandes i framtiden och i händerna på inflyttare som till skillnad från nuvarande invånare antas göra reflexiva val då de bosätter sig på landsbygden. Även om det troligen inte är vad författarna vill säga så leder urvalet av exempel till att det blir alltför lätt att dra slutsatsen att ”nya” människor ska komma och rädda landsbygden från sig själv – och att hoppet om en radikalisering av landsbygden står till de som gör det reflexiva valet att flytta dit – och inte till de som redan finns där.

Det hade varit intressant med några diskussioner utifrån andra sätt att se. Skulle man kanske kunna tänka precis tvärt om, att det som vi ur den normerande urbana vinkeln uppfattar som tröghet och kvardröjande hinder är det verkligt radikala motståndet mot konsumism och statusjakt? Detta leder också över till nästa frågetecken kring boken. I sina resonemang kring möjliga framtider för landsbygden återkommer författarna då och då till frågan om social hållbarhet, och i denna bok som i övrigt är så teoretiskt välgrundad förblir detta begrepp märkligt löst definierat. Ibland uttrycks det som stabilitet. Ibland som uthållighet. Begreppet relateras nästan inte alls till den ekologiska och ekonomiska hållbarheten – vilket förvisar den sociala hållbarheten till något odefinierat allmänt ”gott”, utan maktrelationella kamper eller politiska laddningar. Då hållbarhetsfrågorna i hög grad är beroende av tolkningsföreträden och maktanspråk - som kan antas vara avgörande för framtiden, och då inte bara landsbygdens framtid, och dessutom är förknippade både med medialiseringen och den globalisering som bokytteln åsyftar - så hade åtminstone jag önskat mig att det gjort ett djupare avtryck i denna bok.

*Lotta Svensson,
Uppsala Universitet och FoU Söderhamn*

Svein Olav Daatland & Per Erik Solem, *Aldring og samfunn: Anføring i socialgerontologi*. Fagbokforlaget, 2011

Betydelsen av kunskap om gruppen äldre och om vad det innebär att åldras ökar i takt med att det blir allt fler äldre i samhället. Den ibland heta diskussionen om hur samhället i framtiden ska klara av att ta hand om äldre, att bibehålla och kanske förbättra nivån i välfärden, kräver ofta en underbyggd motvikt mot en stundtals apokalyptisk bild av den pågående förändringen av den demografiska strukturen. Välskrivna böcker, som kan fungera för både studenter och andra intresserade är därför ytterst välkomna. Inte minst eftersom det i flera studier, både i Sverige och andra länder, har visat sig att det finns starka föreställningar om äldre och äldres villkor i samhället

samtidigt som kunskapen är förhållandevis svag. I allmänhet finns en tendens till en överdrivet negativ bild av äldres livsvillkor och status i samhället.

Svein Olav Daatland och Per Erik Solems bok *Aldring og Samfunn* är ett exempel på en av dessa nödvändiga böcker. Boken är omfattande och spänner över en mängd områden som är relevanta för den som vill få en inblick i forskningen om äldre och åldrande, huvudsakligen ur samhällsvetenskapliga och psykologiska perspektiv. Författarna har en gedigen kunskap och erfarenhet som forskare, och det märks i den lätthet varmed de hanterar så vitt skilda ämnen som exempelvis biologiska teorier om åldrande, demografi, psykologi och välfärdspolitik.

Boken är uppdelad i sex olika delar och varje del består av tre till fyra kapitel. Totalt är det 17 kapitel i boken. I den första delen, betitlad "Alderens ansikter og gerontologiens synsvinkler" introduceras läsaren till ämnet ålder och åldrande samt studiet av densamma. De tre kapitel som denna första del utgörs av lägger grunden för de vidare resonemang som förs i boken. Här redogör författarna bland annat för metodproblem i studier av äldre och åldrande, bland annat svårigheten i att särskilja ålderseffekter och kohorteffekter. Denna del av boken avslutas med ett kapitel som fokuserar på biologiska teorier om åldrande samt kroppsliga förändringar som kommer med åldrandet.

Del två avhandlar psykologiska perspektiv på åldrandet. Det första kapitlet i denna del av boken handlar om kognitiva förändringar under åldrandet och kan sägas vara en fortsättning på det föregående kapitlet om den åldrande kroppen då fokus ligger på biologiska förändringars betydelse för till exempel reaktionstid, minne och risken att utveckla demens och de effekter som det har. Därefter tar författarna upp andra psykologiska perspektiv på åldrandet utifrån begreppen personlighet, självbild och coping (mestring). Det finns ett flertal olika teorier som används för att förstå åldrandets betydelse för personlighetsutvecklingen och författarna ger här en översikt över de mest framträdande. Författarna redogör också för olika perspektiv på hur människor psykologiskt hanterar de utmaningar som åldrandet för med sig. De resonerar också kring betydelsen av tid, levd tid och återstående tid för upplevelsen av sin samtid och utvecklingen av personligheten.

Del tre tar sig an det som kallas för socialt åldrande, alltså de sociala konsekvenser och betydelser som åldrandet har. Här tar författarna först upp uppfattningar om äldre och ålderism, alltså negativa attityder och diskriminering utifrån ålder. Därefter följer ett kapitel om roller och rollövergångar under den senare delen av livet, som till exempel att bli pensionär. I kapitel åtta redogörs för moderniseringsteorin som, för att uttrycka det kort, hävdar att utvecklingen av det moderna samhället har försämrat äldres status och roll i samhället. Författarna tar här också upp kritiken mot denna teori. Därefter kommer kapitel nio, "Teorier om social aldring", där rollteori delvis återkommer. Här redogör författarna för de teorier som har debatterats flitigast inom äldreforskningen – disengagemangsteorin och aktivitetsteorin. Men de tar också upp andra viktiga teorier som kontinuitetsteori.

I del fyra tar författarna sig an att sammanfatta forskningen om demografi och arbetsliv. Det kapitel som inleder denna del av boken handlar om demografi och hälsa.

Kapitlet därpå redogör för forskning om åldrande, arbete och pensionering. Författarna tar upp hur arbetsförmåga förändras till det bättre och sämre med tiden, men också hur arbetsgivare och äldre själva ser på att arbeta förbi den normativa pensionsåldern.

Därefter tar del fem vid. Denna del heter "Sosial deltakelse och forankring". Inom ramen för denna rubrik återfinns kapitel som behandlar familj och solidaritet inom familjen, betydelsen av vänner, grannskap och det civila samhället, och sist äldres anseende och inflytande i samhället. Det sista kapitlet i denna del fokuserar på äldres position i samhället och äldres politiska aktiviteter.

Del sex, "Velferdsstat og velferd", avslutar boken med sina tre kapitel. Denna del inleds med ett kapitel om den norska äldrepolitiken som kompletteras med utblickar mot omvärlden, framförallt Europa. Kapitel 16 har titeln "Velferd, levekår og livskvalitet". Här går författarna igenom välfärdsbegreppet liksom vad som menas med livsvillkor. Man tar också upp begreppet "det goda åldrandet". Kapitlet avslutas med att ta upp forskning om övergrepp mot äldre, både inom omsorg och andra arenor, som till exempel hemmet. Bokens sista kapitel har rubriken "Eldres forhold til døden" och ägnas åt just detta.

Som med alla böcker vars uppdrag är att ge en helhetsbild över ett ämnesområde är det omöjligt att ta hänsyn till all den forskning som gjorts inom området. Det är ett problem som alla läroboksförfattare ställs inför. Kravet man i relation till detta kan ställa är att den forskning som presenteras är välunderbyggd och både visar på mittfåran i forskningen, samt en del av den kritik som riktats mot densamma. Det kravet lever Aldring og samfunn upp till genom den breda översikt som presenteras.

Även om det är en välskriven och genomarbetad bok är den behäftad med några brister, framförallt i ljuset av att den är tänkt som lärobok. Mina invändningar mot boken rör inte innehållet som sådant utan hur den är disponerad och relationen mellan bokens olika kapitel. I en så omfattande framställning som denna förekommer oundvikligen överlappningar mellan kapitlen; att exempelvis rollteori förekommer i mer än ett kapitel och att det då behandlas mer ingående i det ena av dem. Men alltför många hänvisningar till andra kapitel i en bok kan undergräva dess värde i undervisningssammanhang eftersom den kan upplevas som rörig. Till viss del lider Aldring og samfunn av detta.

Även dispositionen och relationen mellan kapitlen lämnar mig ibland undrande. Detta kan enklast illustreras av det avslutande kapitlet om döden; Eldres forhold til døden. Det är placerat i den sjätte delen av boken, med titeln Velferdsstat of velferd. De andra två kapitlen i denna del är Eldrepolitiken och Velferd, levekår og livskvalitet. Dessa två kapitel fokuserar dels på politik och dels på livskvalitet i form av ekonomi, bostadsförhållanden och övergrepp mot äldre. Eldres forhold til døden har till skillnad mot dessa kapitel en psykologisk och socialpsykologisk ingång till ämnet och placeringen känns därför långt ifrån självklar. Detta kapitel har istället en större innehållslig närhet till bokens andra och tredje del om psykologiskt och socialt åldrande. Bokens användbarhet hade sålunda stärkts av en tydligare tematisering.

*Magnus Nilsson,
Karlstads universitet*

Joakim Ekman & Lena Pilo, *Skolan, demokratin och de unga medborgarna*. Liber, 2012

I år är det val igen. Återigen ställs skolor och dess personal inför dagsaktuella och samtidigt tidlösa frågor om skolan som demokratisk arena. Rektorer kommer med hänvisning till styrdokument fatta beslut om hur de i skolan ska handskas med åsikter och partier som kan betraktas som ett hot mot demokratin. Personal kommer i klassrum och korridorer ställas inför dilemman om hur de ska hantera politiska diskussioner för att arbeta i linje med det demokratiska fostransuppdraget. Hur kan skolan på ett bra sätt förbereda eleverna till att bli goda och ansvarstagande medborgare? Hur kan vi förstå skolan som demokratisk arena? Vilken typ av politisk socialisation bör och kan skolan arbeta med och vad är det för demokrati och medborgarsyn som ligger till grund för arbetet?

I ”Skolan, demokratin och de unga medborgarna” är det just denna typ av grundläggande frågor som står i fokus. Enligt författarna Joakim Ekman och Lina Pilo riktar sig boken framförallt till lärarstudenter men också till studenter i till exempel statsvetenskap, sociologi och pedagogik eller yrkesverksamma som vill fördjupa sig i frågor om demokratifrämjande arbete. Syftet är att ge en bred kunskapsöversikt över tidigare forskning på området och erbjuda konkreta tips på hur man kan arbeta med dessa frågor.

Boken är uppdelad i tre delar. I den första delen diskuteras demokrati som begrepp och skolans demokratiska uppdrag. Här ges först en översikt av demokrati-teori och demokratimodeller för att sedan gå över till att mer specifikt beskriva skolans demokratiska uppdrag ur historiska och nutida perspektiv. En analytisk distinktion görs mellan olika aspekter av skolans demokratiuppdrag genom fostran av; demokratiska *värderingar*, medborgerliga *färdigheter* och *kunskaper* om politik och samhällsfrågor. Särskild uppmärksamhet ägnas åt demokratiuppdraget som politisk socialisation. Författarna problematiserar en traditionell syn på politisk socialisation som en envägsprocess där lärare, politiker och vuxenvärlden har kontroll över hur värden skapas hos eleverna. Istället betonas ett agensperspektiv där eleven tar en aktiv roll i socialisationen och skapar värden genom interaktion med andra elever och sin nära omgivning. Skolan problematiseras som socialisationsarena genom att de visar på hur politisk socialisation sker i olika socialisationskontexter i och utanför skolan.

I den andra delen fokuserar författarna på skolans praktiska arbete med demokratiuppdraget. Dels görs en kunskaps- och forskningsöversikt över skolans demokratiarbete idag, dels ges konkreta pedagogiska övningar och tips på hur kollegor och studenter kan arbeta med demokratifrågor i praktiken. I detta avsnitt presenteras och diskuteras en rad olika nationella och internationella undersökningar om svenska elevers demokratiska förhållningssätt, färdigheter och kunskaper. Forskningsmässigt erbjuds läsaren en stor bredd av referenser till allt från omfattande internationella och jämförande studier, nationella attitydundersökningar till pedagogiska översikter och enskilda interaktionsstudier om delaktighet på klassrums-

nivå. Ett kapitel ägnas åt tips på hur man med ganska enkla grepp och trots tidsbrist i skolvardagen, kan strukturera reflektion och diskussion kring erfarenheter och case.

I den tredje delen diskuteras demokratin, skolan och medborgaren i ett vidare samhällsligt perspektiv där framtida utmaningar lyfts fram. Politiskt deltagande och delaktighet är under förändring och leder till nya frågor om våra grundantaganden kring vad demokrati och medborgarskap innebär. Här nämns exempelvis forskning om den moderna demokratis kris genom ökad misstro mot politiker, minskad partipolitisk organisering, föreningars sjunkande medlemsantal och ökad individualisering. Å andra sidan utmanar författarna en onyanserad bild där medborgarna beskrivs som alltmer "politiskt passiva, ointresserade och oengagerade" genom att visa på hur deltagandet helt enkelt har tagit nya former. Nya sociala rörelser, utomparlamentarisk aktivism, bojkotter, medveten politisk konsumtion och demonstrationer är några exempel på mer okonventionella former av politiskt deltagande.

Författarnas uttalade syfte med boken är att vända sig till lärarstudenter, studenter i andra samhällsvetenskapliga ämnen liksom yrkesverksamma och erbjuda en bred kunskapsöversikt. Hur lyckas de då? På det hela mycket bra tycker jag. En av bokens styrkor är att den just erbjuder en stor bredd av forskning kring ämnet. Den rör sig mellan olika discipliner, metoder och forskningstraditioner. På så vis är det en värdefull kunskapsöversikt över svensk medborgarskaps- och demokratiforskning med goda möjligheter till vidare läsning. En ytterligare styrka är att boken rör sig från demokratiteori till konkreta och handfasta tips för praktiskt arbete med demokratifrågor i skolan. För blivande lärare är båda dessa delar mycket viktiga. Utan kunskaper om demokratins grunder blir det svårt att fatta välgrundade beslut kring demokrati-fostran, klassrumsdilemman och demokratiska gränsdragningsproblem och utan metoder för det praktiska arbetet och reflektion blir det svårt att hantera och utveckla det demokratifrämjande arbetet.

En baksida med det breda anslaget är emellertid att en fördjupad och kritisk analys av skolan som liberalt och demokratiskt projekt inte utvecklas vidare. Sedan flera år tillbaka finns forskning och samhällsdebatt som sätter det projektet under kritisk lupp. Några exempel på detta är frågor som rör inklusion och exklusion kopplat till normer om den goda medborgaren, nya former för ideologisk styrning och utmaningar i lärarens arbete med liberala och demokratiska värden. I boken har europeiska och globala perspektiv på demokrati och medborgarskap i princip utlämnats. När jag skriver detta är det ungefär en månad sedan forskare, politiker och NGO:s från hela världen möttes i Stockholm för att återigen diskutera de globala klimatutmaningarna. För ett par veckor sedan inträffade flyktingkatastrofen utanför Lampedusa och gjorde oss påmind om hur krig, globala orättvisor och migrationspolitik inte kan hanteras endast inom ramen för nationalstaten. Vad innebär dessa globala utmaningar för demokrati och medborgarskapsfostran i den svenska skolan idag? Forskning kring begrepp som kosmopolitiskt, postnationellt och europeiskt medborgarskap har fått ny kraft sedan 1990-talet och har bidragit med nya frågor och perspektiv som också bör vara en del av diskussionen.

Sammanfattningsvis erbjuder Ekman och Pilos bok en bra start för fortsatta och fördjupade diskussioner om skola, demokrati och medborgarskap. I ljuset av samhälls förändringar måste nya frågor ställas och någon brist på utmaningar råder knappast. För att hantera dessa frågor på ett klokt sätt behövs reflektion och debatt om skolans roll i samhället. Där har en bok som denna en viktig funktion att fylla.

*Jonathan Josefsson,
Linköpings universitet*

Michael Heinrich, *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet*. Tankekraft förlag, 2013

Marx är inte död och historien var trots allt inte slut. Vi lever fortfarande i skuggan av den djupa finanskris som slog till med full kraft för ett antal år sedan. I skuggan av denna kris reses behov att förstå och förklara denna kapitalismens kris och kapitalismens nödvändiga inre motsättningar. Och i detta sammanhang skedde en renässans för Karl Marx teorier. En ny generation av marxister sätter sitt namn på kartan och ett sådant namn är Michael Heinrich, han är född 1957, matematiker och statsvetare och sitter i redaktionen för PROKLA (*Probleme des Klassenkampfes*), en tidskrift som uppstod i kölvattnet efter studentupproren 1971. PROKLA har framför allt gjort sig kända för att fördjupa sig i Marx klassiska politiska ekonomi. Och Heinrich följer detta program väl i spåren. Men till skillnad från många av medlemmarna i PROKLA skriver han fullt begripligt utan marxistisk jargong och teknikaliteter.

Nu finns hans bok *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet* (original *Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung*) i svensk språkdräkt och han behandlar hela Marx bok *Kapitalet*, det vill säga inte bara band 1 utan även band 2 och 3 och visar på hur dessa delar hänger ihop med varandra.

Heinrich bok rör sig över följande områden: varans värde, pengar, mervärde, profit, kapital, produktionsprocessen, cirkulationsprocessen, profitkvotens fallande tendens, ränta, kris, fetischism, stat och kommunism. Och detta täcker de tre delar av *Kapitalet* som Marx skrev.

Heinrich menar att Marx *Kapitalet* handlar om kapitalismen som abstrakt system. I *Kapitalet* kan en läsare hitta insprängda konkreta historiska exempel, till exempel den ursprungliga kapitalistiska ackumulationsprocessen och en del tolkare, till exempel Karl Kautsky hävdade att *Kapitalet* var en historiskt konkret analys av den engelska kapitalismen. Denna historiska tankegång har levt kvar ända in till nutid. Heinrich hävdar hellre att *Kapitalet* är framförallt en teoretisk analys av kapitalismen ”i dess ideala genomsnitt” (s. 43) och inte någon specifik historisk fas i kapitalismen. Hela Marx verk *Kapitalet*, det vill säga inte bara band 1 utan även band 2 och 3 handlar om detta. En del marxister menar att kapitel 1-4 (om varans värde) rör sig på ett abstrakt allmänt plan, men resten av böckerna handlar mer om kapitalismens konkreta historiska uttrycksformer. Mot detta pläderar Heinrich övertygande.

Marx *Kapitalet* är som undertiteln säger en kritik av hela den dåvarande (och man kan nog med fog säga den nuvarande) politiska ekonomin (nationalekonomin). Och denna kritik, hävdar Heinrich är inte endast en fullständig kritik av den politiska ekonomin utan även en kritik av hela det borgerliga samhällsförhållandet. Den är en kraftfull missil som Marx riktade mot borgarklassen och hela det borgerliga samhället. Marx försöker påvisa kapitalismens inneboende destruktiva potential (s. 48). Heinrich visar hur Marx uppmärksammar vilken rationalitet det borgerligt kapitalistiska samhället vilar på, det vill säga varuutbytets logik och hur detta framstår för individen som styrande in i kapitalismens inre kapillärer. Och detta uppfattas som "naturligt", ja, som en obändig "naturlag". Man kan inte strejka mot marknadslagarna. Alla, inklusive arbetarklassen är underställda denna logik och allas medvetande påverkas på ett djupgående sätt av detta. Med andra ord, arbetarklassen besitter inte, som många marxister antagit, ett naturligt revolutionärt medvetande utifrån sin klassposition.

Jag vill framhäva särskilt tre tankeväckande teman som Heinrich behandlar och de är: förhållandet mellan pengar och värden, varans fetischkaraktär och krediter. Kring dessa centrala teman har det genom årtionden förts många diskussioner i det marxistiska läget.

Heinrich lanserar ett utkast till en monetär värdeteori. Vanligtvis har man anlagt en konkret historisk syn på pengar, men Heinrich menar i enlighet med antagandet om *Kapitalet* som ett teoretiskt abstrakt verk, så måste varorna nödvändigtvis uttryckas i pengar. Därigenom kommer han in också på det berömda transformationsproblem, det vill säga hur värde transformeras om till produktionspriser. För Heinrich framstår detta utifrån den monetära värdeteorin som att omvandling av värden till produktionspriser "utgör snarare en *begreppslig vidareutveckling* av varans formbestämning" (s. 181). När man talar om värde, mervärde, produktionspris och genomsnittsprofit handlar detta om en övergång mellan *olika framställningsnivåer*" (s. 181). Detta har enligt Heinrich inget att göra med historisk eller tidslig ordningsföljd att göra.

Det andra temat som jag vill framhäva är Heinrichs diskussion kring varans fetischkaraktär. Han polemiserar mot den vanliga uppfattningen "att människornas samhällseliga relationer framträder som relationer mellan ting" (s. 89). Av detta följer, om vi har genomskådat detta då ser vi de verkliga förhållandena. Då har vårt falska medvetande upplösts och vi skådar då verkligheten i sin nakenhet. Heinrich påstår att detta är en förenkling och att man tappar bort aspekter av vikt. Fetischismen uttrycker verkliga förhållanden, att när vi utbyter varor så uttrycker det uppenbarligen verkliga förhållanden och detta är ingen illusion. I utbytet handlar vi utan att vara medvetna om de samhällseliga betigelsena som förutsätter detta utbyte och detta kan inte handla om något "falskt" medvetande utan något högst sant och verkligt.

Vad det gäller krediter, det tredje centrala temat, hävdar Heinrich att krediter är precis som pengar lika nödvändiga för kapitalet. Banker som bygger sin verksamhet på just detta kreditgivande är ingen "överbyggnad" på det industriella kapitalet, utan nödvändiga för kapitalismens fortvaro. Mången person har försökt uppställa en motsättning mellan finansiell spekulation, det vill säga en tärande sektor på den närande industriella kapitalismen. Heinrich hävdar att detta är ett felaktigt resonemang. Ka-

pitalistisk produktion vilar på just en spekulativ grund. Man spekulerar ju alltid om man får avsättning för sina varor. Båda sektorerna har bara en sak för ögat: jakten på profit.

Heinrich behandlar inte andra centrala marxistiska begrepp som produktivkrafter och produktionsförhållanden och bas och överbyggnad. Dessa begrepp står ju heller inte i fokus i Marx *Kapitalet*.

Överlag uttrycker sig Heinrich förunderligt klart och fullt begripligt. Jag kan nog tycka att han inte alltid riktigt får fram komplikationerna i ovanstående teman, men denna bok är endast en introduktion till *Kapitalet* och som sådan finner jag den utmärkt. Och denna omläsning av *Kapitalet* som Heinrich serverar oss tycker jag mig finna användbar för att analysera dagens kapitalistiska produktionsätt. Detta gör boken angelägen. Marx lever, vilket Heinrich har lyckats visa.

Lars-Erik Alkvist,
Högskolan Dalarna

Att fostra familjen: En grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst, Helena Johansson & Margareta Bäck-Wiklund (red.).
Liber, 2012

I uppbyggnaden av den svenska välfärdsstaten under 1900-talet placerades familjen i blickpunkten. Barns livsvillkor och föräldrarnas sätt att fostra barnen blev centrala frågor kring vilka samhällets stöd till familjen formades. I antologin *Att fostra familjen* får vi följa några samtida möten mellan familjen, samhället och socialtjänsten. Men här sker också andra möten, som de mellan normer och livsöden, regelverk och vardagsliv och individ och struktur. Inte minst synliggörs mötet mellan *viljan att hjälpa* och *viljan att fostra* familjen då föreställningar om det goda och eftersträvansvärda familjelivet är ständigt närvarande.

En av antologins utgångspunkter ligger i att uppmärksamma ambivalenser och överväganden som behöver göras mellan samhällets normer och individers självbestämmande. En annan utgångspunkt är att synliggöra hur olika *tankefigurer* styr våra föreställningar och sätt att tänka kring exempelvis familj, föräldraskap, barn och kön. Antologin ger flera exempel på hur tankefigurer ibland krockar med varandra och hur socialarbetaren måste hantera emellanåt motstridiga uppdrag. Ambitionen med antologin är också att granska hur familjen fostras och att bidra till reflektion, till en *reflexiv kompetens* i det professionella sociala arbetet med barn och familjer. Bidragen bygger i huvudsak på kvalitativa metoder och utgår från empiriska exempel kring socialtjänstens verksamhet.

Bäck-Wiklund introducerar i prologen det teoretiska ramverket för antologin med utgångspunkt i exempelvis Foucaults, Donzelots och Roses perspektiv på styrning och makt. Dessa tankegångar om fostrandets praktiker blir i de enskilda bidragen till något konkret i människors liv och socialtjänstens vardag. Det betyder inte att komplexitet

och ambivalenser utesluts, tvärtom utgör det kärnan i antologin. Genom att synliggöra socialarbetarens roll och position mellan den egna beslutsrätten (diskretion) och styrning av regelverk påvisas några av de dilemman som socialarbetarna möter.

I antologin får vi följa exempel på fostrandets praktiker i sju kapitel utöver Bäck-Wiklunds prolog och Johanssons och Bäck-Wiklunds epilog. Varje kapitel avslutas med diskussionsfrågor som uppmanar till reflektion över normer, socialpolitik och socialarbetarens uppdrag.

Johansson och Johansson tittar närmare på bilden av ”de struliga killarna” som de menar inte sällan handlar om unga män med bakgrund utanför Norden och barn till lågutbildade, arbetslösa och ensamstående mödrar. Här synliggörs hur etnicitet, klass och kön spelar in i arbetet med killarna. Johansson och Johansson visar på vad de beskriver som en ambivalens mellan å ena sidan disciplinering av killarna, och å andra normalisering av deras beteenden.

Kön och genus aktualiseras också i Röbbäcks text där hon bland annat visar hur rätten, när de ska besluta om föräldrarnas ansvar och roller efter en skilsmässa, utgår från traditionella tankefigurer om föräldrapraktiker och familjeformer som inte alltid överensstämmer med lagstiftningens retorik om jämställdhet mellan föräldrarna. Inte sällan ställs högre krav om ansvar och engagemang på mödrarna som granskas och kontrolleras annorlunda än fäderna.

Också Nordenfors kapitel berör frågan om ansvar, men här i relation till barns upplevelser av att ta emot fosterbarn i familjen. Hon visar att barnen, trots att de formellt sett inte har något ansvar för sina fostersyskon, upplever ett ansvar, beskriver en delaktighet och reflekterar över sin relation till fostersyskonen. Barnen förhåller sig aktivt till förväntningar om hur de bör agera gentemot syskon och föräldrar vilket innebär att barnen utövar en styrning över sig själva.

I Höjers kapitel möter vi föräldrar, vars barn placerats i familjehem, och deras upplevelser av mötet med socialtjänsten. Hon problematiserar relationen mellan socialsekreterarna, som har den professionella kunskapen, och föräldrarna vilka ifrågasätts i sitt föräldraskap. Höjer visar att många föräldrar känner ett underläge i mötet med socialsekreterarna och att deras beskrivningar av situationen inte tas på allvar. Höjer menar att ett reflexivt förhållningsätt inom socialtjänsten kan bidra till att föräldrars röst ges större utrymme och förhindra att viktig information utesluts i bedömningar om placeringar av barn.

Franséhn diskuterar kontaktmännens roll och betydelse inom socialtjänsten. Kontaktpersonen kan ge barnet goda förebilder, nya erfarenheter och kontakter som kompletterar familjen men utan att förknippas med socialtjänstens kontroll. De är ofta ”vanliga medborgare” och betraktas som en bro mellan det professionella stödet och civilsamhället. Franséhn lyfter dock fram en ambivalens i synen på kontaktpersonens roll och tendenser till en ökad professionalisering av uppdraget.

Föräldrautbildning är ett annat sätt att stötta familjen och öka dess kontaktnät, men Wissö belyser hur föräldrautbildning också kan ses som ett sätt att styra innehållet i föräldraskapet. Hon studerar statliga utredningar om föräldrautbildning mellan 1978 och 2008 och visar hur föräldrautbildningen kommit att bli allt mer styrd av

manualer och krav på evidens. Samtidigt pekar Wissö på att styrning inom föräldrabildningen gått mot en tydligare ambition om att föräldrarna ska styra sig själva, men i enlighet med statens ideal om det goda föräldraskapet.

Välfärdens sätt att organisera stöd får både ekonomiska och sociala konsekvenser för familjen. Det är något som Melander belyser i sitt kapitel om barns ekonomiska livsvillkor i transnationella familjer som lever under fattigdomsgränsen. Hon diskuterar dilemman som många av dessa familjer ställs inför genom att tillhöra både det svenska välfärdssamhället och en informell trygghetsregim där ekonomisk trygghet byggs upp inom släkten genom ömsesidigt ekonomiskt beroende och stöd. Förväntningarna från de olika systemen kan vara svåra för de redan ekonomiskt utsatta familjerna att kombinera då överföringar inom släkten inte räknas in i kostnaderna för en skälig levnadsstandard.

Med en bredd av ingångar till socialtjänstens verksamhet lockar antologin till reflektion över normer och tankefigurer som omgärdar familjen och problematiserar regelsystem, socialtjänstens uppdrag och socialarbetarens roll. Viljan att stötta och hjälpa ligger nära viljan att styra och fostra. Att stödja familjen utan föreställningar om det acceptabla eller goda familjelivet är möjligen oundvikligt, men antologin visar samtidigt hur snäva dessa föreställningar kan vara och vilka konsekvenser de kan få i möten mellan familjer och socialtjänst. Genom att lyfta fram frågor om etnicitet, kön, klass såväl som barn, ställs frågan om vems perspektiv det är som ges företräde i dessa möten. Antologin nyanserar styrningens praktiker likväl som socialtjänstens uppdrag i relation till familjen och påvisar därigenom möjligheten till och vikten av reflexiv kompetens i det sociala arbetet.

*Sofia Littmarck,
Linköpings Universitet*

Jan Inge Jönhill, Inklusion och exklusion: En distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället. Liber, 2012

Jan Inge Jönhill, docent i sociologi, har skrivit en bok som behandlar ett viktigt och aktuellt område inom framför allt samhällsvetenskaplig forskning men även i en rad andra forskningsdiscipliner. Betydelsen av inklusion och exklusion som distinktion mellan ett utanförskap och ett innanförskap är viktig då dessa begrepp används, definieras samt tillämpas i samhällsvetenskaperna. Exkludering eller inkludering handlar om att antingen vara utanför eller innanför specifika relationer eller system. Skillnaden mellan att vara innanför och utanför respektive mellan integration och utestängning handlar alltid om kommunikationsmöjligheter eller brist på kommunikationsmöjligheter.

Bokens struktur är av en traditionell teoretisk form. Den är indelad i fem olika kapitel som alla avslutas med en kort sammanfattning. Huvudsyftet med Jönhills bok är att besvara frågor som behandlar ett viktigt och väl omdiskuterat område. I bokens första del läser vi om hur "utanförskap" har blivit ett vanligt slagord i svenska massmedier och bland politiker från vänster till höger och får beteckna alltifrån hemslöshet, arbetslöshet och människor som befinner sig i utsatta fattiga områden. Genom användning av sys-

tem och kommunikationsteorier försöker Jönhill få svar på vad ”utanförskap” respektive ”innanförskap” egentligen innebär. Han ställer ett antal viktiga frågor såsom; vad betyder det att vara utanför eller innanför i ett samhälle där individualisering sedan länge är ett nyckelord och som dessutom de senaste decennierna kan betecknas som mångkulturellt? Hur kan man föreställa sig att man är utanför i ett globalt samhälle? Är man alltid antingen utanför eller innanför, kan man inte vara utanför i vissa sociala kontexter och samtidigt innanför i andra? Och hur bör vi förstå åtskillnaden mellan ”vi” och ”dem”? Att vissa personer och grupper och kanske i synnerhet invandrare, där flertalet har en annan kulturell bakgrund än den dominerande, i olika avseenden hamnar utanför är ett socialt problemområde i dagens samhälle, men därmed är det inte sagt att vare sig att vara eller att hamna utanför måste ses som ett problem.

Jönhill använder sig av systemteori som utvecklats av den tyska sociologen Niklas Luhmann. Systemteori är i grunden en kommunikationsteori. Jönhill menar att ett kännemärke för systemteorin är att den utgår ifrån och använder generella begrepp mer än flertalet andra samhällsvetenskapliga teorier. I studien är grundantagandet att *inklusion och exklusion* å ena sidan fungerar som allmängiltiga distinktioner för att ange människans tillhörighet eller icke-tillhörighet till samhället som kommunikativt system. Å andra sidan menar Jönhill vidare att vi alla är inkluderade då vi kan kommunicera. Kommunikation står som grundbulten i det moderna samhället. Människan skaffar sig makt genom att kunna kommunicera och kräva sin rätt. I dagens globala, mångkulturella samhälle är likhet i förutsättningar en förutsättning för att individen ska kunna bli del av samhället.

Termen integration som anges i många sammanhang som ett nyckelbegrepp byts ut med inklusion och exklusion. Efter att olika användningar av termerna inklusion och exklusion och grundbegrepp som social identitet, roll, funktion och medlemskap har tagits upp, visas hur inklusion och exklusion fungerar som centrala distinktioner för att ange personens tillhörighet eller icke-tillhörighet till ett system. Med hjälp av denna distinktion kan vi således förstå relationen mellan människan och sociala system, alltifrån enskilda möten och situationer i grupper till de i det moderna samhället oundgängliga organisationerna och funktionssystem såsom ekonomin, politiken, utbildningssystemet och så vidare.

Jönhill använder sig av formanalys som enligt honom ger oss verktyg för att lättare kunna beskriva hur distinktioner gör skillnad i olika sociala kontexter. Han använder sig av Norbert Elias analys av etablerade outsiders i ett bostadsområde i Storbritannien i slutet av 1950-talet som ett exempel på relationen mellan inkludering och exkludering och på att den är partiell och situationsbunden. Vidare menar Jönhill att vi alla är inkluderade i samhället som kommunikativt system så länge vi har förmågan att kommunicera. Jönhill drar slutsatsen att samhällets funktionssystem är inkluderande medan organisationer är exkluderande. Med detta menar han att vi blir exkluderade från alla otaliga organisationer som vi inte är medlemmar i. Organisationer har dessutom förmågan att strukturellt diskriminera individen. Detta faktum gör det inte lättare för organisationer att möta människor som har olika kulturell bakgrund och tillhör olika referensramar. I det mångkulturella globala samhället sker våra dag-

liga möten i stor utsträckning med obekanta andra. Socialhistoriskt har främlingen setts antingen positivt som gäst eller negativt som fiende. I litteraturen och filosofin, men även hos samhällsvetare och humanister har främlingen ofta knutits ihop med främlingskap och socialt eller kulturellt problemfyllda relationer. I det urbana moderna mångkulturella samhället är invånarna oftast obekanta för varandra. Medan människan i tidigare samhällen i princip hade fasta band och kopplingar till samhället och en entydlig identitet, har vi idag lösa kopplingar och flera identiteter relaterade till olika kontexter, eller närmare bestämt olika system. Jönhill visar att de flesta av oss i vår vardag nuförtiden möter obekanta och att det moderna, urbana och globala samhället baseras på kommunikation mellan obekanta. Detta förhållande är en realitet som vi måste hantera och leva med.

Bokens avslutande kapitel tar upp ”mångkulturalism” och den verkligheten vi lever i dagens samhälle. Den växande mediala debatten om frågor såsom ”nationalitet”, ”etnicitet” och ”ras” nämns också. Jönhill framhåller att för att kunna tala om några som ”vi” måste det finnas några som utgör ”de andra”. Vem bestämmer den ordningen av vi och de i vårt mångkulturella samhälle? Vidare diskuteras även ”Diversity management” där olikhet och i synnerhet kulturell mångfald ses som en tillgång.

Boken ger en bild av mångkulturalitet ur ett annorlunda perspektiv som inte är vanligt bland forskare som fokuserar på mångkulturella frågor. Författaren gör inte anspråk på att de teorier han använder är heltäckande eller enhetliggörande i relation till begreppen integration eller mångkulturella frågor. Jönhill gör i stället ett antal nedslag i system och kommunikationsteorier som skulle kunna tillämpas för att förstå ett samhälle som nödvändigtvis inte behöver vara mångkulturellt. Många viktiga begrepp i detta sammanhang har snarare enligt min mening exkluderats och förminskats, begrepp såsom klass, etnicitet, religion och alla typer av rasism och diskriminering som förkommer i ett mångkulturellt samhälle.

*Laid Bouakaz,
Malmö högskola*

Mats Lindberg, *Inledning till Kapitalet: Särtryck ur sjätte upplagan av första boken*. Arkiv förlag/A-Z förlag, 2013

Johan Fornäs, *Capitalism: A Companion to Marx's Economy Critique*. Routledge, 2013 (Tillgänglig som Hardback och Paperback)

Det senaste decenniet har det blivit allt tydligare att Karl Marx åter kommit i ropet. Efter att enligt många slutgiltigt ha förpassats till ”historiens sophög” när de öststatskommunistiska regimerna föll som käckor runt 1990 blev förvånande nog han utsedd till ”millenniets störste tänkare” av BBC:s tittare och lyssnare 1999. Allt fler böcker och artiklar om honom och hans tänkande började publiceras i början av 2000-talet, och på hösten 2008 skrev *The Times* att ”medan finansmarknaderna kraschar sti-

ger Marx' berömmelse. Hans tid har kanske kommit till slut". De senaste åren har en mängd böcker om Marx' teorier getts ut, inte minst hans analys av "det borgerliga samhällets ekonomiska rörelselagar", dvs. *Kapitalet*. Sedan några år arbetar en grupp svenska Marxkännare på en ny svensk översättning av *Kapitalets* första del, och förra våren publicerade den svenske etnologen Johan Fornäs en grundlig analys av kapitalteorin på ett engelskt förlag. I höstas gavs den gamla upplagan av första bandet ut i nytryck med ett nytt förord av statsvetaren Mats Lindberg, och i Stockholm genomfördes en stor konferens med nära tusen deltagare på temat "Marx 2013". I Göteborg skriver en av världens främsta Marxexperter, idéhistorikern Sven-Eric Liedman, på en stor Marxbiografi som beräknas komma ut i september 2015.

Det finns två huvudorsaker till denna Marx' återkomst. Den ena är paradoxalt nog marxism-leninismens försvinnande i och med samhällsomvandlingarna i Östeuropa. Nu behöver inte Marx förstås och tolkas utifrån det "slag" som hälldes över honom där. Även för kunniga Marxkännare var det svårt att hålla sig borta från de dogmatiska teser som man hävdade var Marx "sanningar". Den andra orsaken är den ekonomiska krisen som vållat enorma problem i stora delar av världsekonomin, i princip från 1998. Det är i denna fråga som även "borgerliga" nationalekonomer och ekonomijournalister vänt sig till Marx och undrat vad han skulle ha sagt om den långvariga krisen för den kapitalistiska ekonomin. Det finns givetvis inga enkla svar på en sådan fråga, men ett delsvaret kan vara att Marx ser kapitalismens som ett sammanhängande system, medan de flesta neoklassiska ekonomer främst ser ekonomin som en marknad som av sig själv strävar mot balans och jämvikt. Om ekonomin är i kris är det yttre faktorer som stört jämvikten. För Marx ligger de krisskapande faktorerna i systemet självt, så de periodiska kriserna är en del av dess eget funktionssätt.

Nu är det inte Marx' ekonomiska teori som Lindberg främst lyfter fram i sitt nya förord till *Kapitalets* första band. Snarare tvärtom, Marx presenteras inte som den siste av de politiska ekonomerna (Smith, Ricardo, Malthus etc.), utan som en

självklar grundargestalt och idégivare för kunskapsområdet allmän samhällsteori. [Visserligen byggde] han vidare på G. W. F. Hegels samhällsfilosofi och Adam Smiths ekonomiska samhällssyn och historieteori... när han upprättade det vetenskapliga kunskapsfältet allmän samhälls- och historieteori" [och] i *Kapitalet* konkretiserar Marx sitt allmänna forskningsprogram... [genom att] framlägga en epokspecifik teori om kapitalet som en historieförändrande och samhällsomformande institutionell struktur med en inneboende logik och dynamik. (Lindberg 2013 s. V)

Marx var, enligt Lindberg, således inte den siste av de första, utan den förste av de som senare kom att utforma den moderna samhällsvetenskapen runt sekelskiftet 1900. Han förebådade även det som på 1960- och 70-talet spreds som "en ny typ av samhällsvetenskapliga förklaringar inom samhällsvetenskap och humaniora, de så fruktbara struktur-aktör-förklaringarna" (ibid).

Detta betyder inte att allt vad Marx sade var "sant" som en mer okritisk hyllning skulle kunna hävda. Nej, *Kapitalet* skrevs runt mitten av 1850-talet, och utifrån detta

faktum uppfattar Lindberg verket som "en samhällsvetenskaplig klassiker, som ingår i samma vetenskapshistoriska sammanhang vid 1800-talets mitt som August Comte och Harriet Martineau, John Stuart Mill och Harriet Taylor Mill samt Herbert Spencer" (ibid s. XVI). Men det är inte i denna aspekt som Marx' *Kapitalet* skall läsas, menar Lindberg, utan som en grundläggare av 1900-talets samhällsteori i flera avseenden. En mängd senare teorier anas hos Marx, som till exempel teorin om "världssystemet", om "kapitalismens långa vågor" eller om "moderniseringens strukturella förutsättningar". Marx grundlägger överhuvudtaget ett modernt samhällsvetenskapligt tänkande, inte minst därför att han i sin teori om "det borgerliga samhällets ekonomiska rörelselagar" egentligen gör en institutionell analys av kapitalismen och dess institutioner. De främsta institutionerna är privategendomen, lönearbetet, kapitalets rörelselag P-V-P' (P'>P) och finansiella institutioner som pengar och banker. I detta samhälle växer det också enligt Marx fram sociala rörelser, till exempel frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen (där Marx av naturliga skäl mest intresserade sig för den senare) som kom att institutionaliseras i frikyrkor, politiska partier och fackföreningar efter Marx' död. Även om Marx själv "oproblematiskt här och var" använder termen institution och istället oftare använder det äldre filosofiska begreppet "form" så är det moderna begreppet social institution han avser, menar Lindberg. När Marx till exempel i *Kapitalet* skriver att han uppfattar kapitalistens och jordägarens gestalter som "personifikationer av ekonomiska kategorier" så är det helt enkelt den kapitalistiska ekonomin som en struktur av speciella institutioner han talar om. Det är denna "upp-täckt" (eller "utarbetande") som gör Marx till en nu så levande klassiker:

Det samhällsteoretiska allmänbegreppet institution är grundläggande för modern samhällsvetenskap. Institutioner kan vara allt från julfirande och begravningsritualer till penningväsende och rättsväsende. I enlighet med den gängse definitionen av begreppet institution (...) har en institution fyra aspekter: a) Ett värde eller ett mål som är förankrat i normer och språkspel, b) handlande individer, c) materiella föremål (...), samt d) individers strukturerade sociala relationer mellan sig och föremålen.

Alla dessa fyra aspekter av begreppet institution finner vi hos Marx så fort han talar om ekonomiska kategorier, ekonomiska former eller bara institutioner. (Ibid s. XXVI).

Att på detta sätt, så starkt som Lindberg gör, lyfta fram Marx som en tidig samhällsvetenskaplig klassiker som än idag kan avlockas nya insikter innebär att något annat hos Marx måste tonas ned. Lindberg är tydlig på den punkten då han är "kritisk mot de tolkningstraditioner som vill göra Marx till främst filosof eller politisk ideolog och som läser *Kapitalet* som (huvudsakligen eller enbart) filosofi eller politisk ideologi (ibid s. XVI). Udden torde här dels vara riktad mot de så kallade "praxisfilosofer" som ser Marx' alienationsteori som hans viktigaste bidrag till samhällsvetenskapen, och dels mot "troende kommunister". När marxism-leninismen försvann innebar det att Marx som en grund för en ideologi som legitimerade de ledande skiktens maktställning i Östeuropa har upphört. Men behöver intresset för "Marx som

filosof” minska för att han tidigt utvecklade en generell samhällsteori, och hur är det med dem som främst ser Marx som politisk ideolog. De finns förvisso inte så många kvar, men det finns nog ändå marxister som tycker att ”marxismens alla sanningar kan sammanfattas i Marx’ ord i elfte Feuerbatchesen: Filosoferna har hittills bara tolkat världen. Vad det gäller är att förändra den”. Kanske finns det en risk med Lindbergs starka framhävande av Marx som generell samhällsvetare att man får vända på tesen och säga ”revolutionärerna har hittills bara försökt förändra världen. Vad det gäller är att förstå för att kunna förändra den”. Här finns ett intressant problem vad gäller den Marx som Lindberg lyfter fram: Kan vi inte hämta något politiskt-ideologiskt i Marx’ analyser? I så fall måste alla som vill förändra samhället i riktning mot socialism själva utforma sin ideologi utan att ta hjälp av Marx.

Den andra boken är Johan Fornäs’ *Capitalism: A companion to Marx’s economic critique*. Den är på flera sätt mera lik Dahlvist/Lindbergs *Att studera Kapitalet* genom att den till största delen är en noggrann och grundläggande läsning av Marx’ teori om kapitalet, inklusive bok II och III. Samtidigt är Fornäs lika avvisande mot en hel del tidigare tolkningar av Marx, främst sovjetmarxismen eller maoismen. Men där Lindberg mer lyfter fram Marx som en generell samhällsvetare betonar Fornäs Marx’ kritiska analys av kapitalismens dubbelhet, dess uppdelning i ”yta och djup”, i ”sken och verklighet” eller ”yttre och inre samband”. Marx genomskådade denna uppdelning och genomförde sina kritiska analyser för att blottlägga det som man inte såg om man bara tittade på samhällets yta. Fornäs inleder sin bok med en mängd exempel på paradoxer i dagens värld och sammanfattar: ”The modern world is deceptive. Things constantly turn out to be different from their first appearance”. Denna bedräglighet gör att

Those who do not understand the capitalist world are powerless against its rules, and it is really good at producing such ignorant passivity. With its core in the critique of political economy, Marxism is a method designed for investigating the inner complexities of capitalism and offering tools to comprehend and criticise the social reality we live in. For Marx, there was a strong link between theoretical understanding and political action: ‘The philosophers have only interpreted the world, in various ways, the point, however, is to change it. On the other hand, in order to change the world for the better, it must be comprehended. (Fornäs s. 1f)

Det skulle givetvis ta för mycket utrymme att gå igenom hela bokens analys av Marx’ teori om kapitalet. Boken bör läsas tillsammans med Marx’ kapitaletböcker, för det finns en hel del intressanta iakttagelser. Speciellt kan man lyfta fram ett intressant kapitel om Marx’ metod, som återknyter till diskussionen på 1960- och 70-talet om Marx’ sätt att förlägga sin analys till olika abstraktionsnivåer. Här tangerar Fornäs Lindbergs uppfattning när man skriver att ”*Kapitalet* har alltför ofta blivit läst som en snäv ekonomisk teori för att beräkna mervärde i pund eller dollar, eller profitkvoter i procent. Men *Kapitalet* är inte bara en handbok för specialiserade ekonomer. Kritiken av den politiska ekonomin är en samhällsteori, som handlar om grundläggande sociala relationer.” (s. 13f).

Att Fornäs, liksom Lindberg, noga följt marxismens utveckling framgår av deras fina översikter över mångfalden i denna tradition ända fram till dagens diskussion mellan tyskarna Haug och Heinrich. Här (och i många andra översikter av marxismen) märks det vilken betydelse borttynandet av öststatskommunismens marxism har haft på uppfattningen om Marx. Marxismen kan nu tydligare ses som ett *historiskt* fenomen, som liksom dess objekt – den kapitalistiska ekonomin och det borgerliga samhället – föddes, utvecklades och förändrades i takt med historiens gång. Att läsa Marx nu är att läsa honom i ett nytt historiskt skede, och därför ställs nu andra frågor till honom än vad som gjordes på 1890-talet, på 1920-talet eller på 1960-talet. De människor som runt 1900 intresserade sig för Marx ville utveckla en trovärdig rörelseideologi för massan av arbetare (i Socialdemokratin i Tyskland eller mensjevikerna i Ryssland) eller för de underjordiska revolutionärerna (Lenins bolsjeviker). Efter den ryska revolution 1917 gick socialdemokrati och kommunism skilda vägar, och ett antal marxister som avvisade båda riktningarna ställde nya frågor till Marx. På 1960-talet återkom revolutionen på dagordningen, och både revolutionärer och samhällsvetare återvände till Marx med sina respektive frågor. Vad dagens Marxläsning kommer att leda till, inkluderat de två texter som här har tagits upp vilka båda är två utmärkta exempel på den odogmatiska, djupt kunniga och argumenterande stil som utmärker mycket av dagens diskussion om Marx, är för tidigt att säga. Frågan som både texterna ger upphov till är om det finns något kvar av Marx som filosof eller revolutionär i dagens Marxkonception. Även om Marx är en gigant i samhällsvetenskapens historia och även om man med hans hjälp kan avslöja hur den kapitalistiska ekonomin egentligen fungerar, hur kan man utifrån denna kunskap skapa sociala och politiska rörelser som har en rimlig möjlighet att avskaffa det borgerliga samhällets grundläggande institutioner och utforma ett annat samhälle? Denna fråga är kanske lika aktuell som den var på Marx' tid, eller kanske bättre: Den är mycket mera aktuell idag med den allt hetsigare galopp som dagens kapitalistiska värld snurrar i.

*Per Månson,
Göteborgs universitet*

Cecilia Löfberg & Margareta Aspán, *Känsliga frågor:
Om stöd till unga via nätet*. Liber, 2013

Boken *Känsliga frågor: Om stöd till unga via nätet* (2013) av Cecilia Löfberg och Margareta Aspán ligger helt rätt i tiden. Den undersöker hur unga söker information och stöd från vuxna kring känsliga ämnen i olika virtuella rum på internet. I en tid när ungas psykiska ohälsa har ökat är det alltmer angeläget att nå ungdomar också utanför det fysiska rummet, och idag utgör stödinsatser via internet en viktig del i det förebyggande hälsoarbetet med unga. Boken lämnar ett angeläget kunskapsbidrag genom att den adresserar frågan hur några olika stödforum på internet används och upplevs, ur såväl de unga användarnas som de vuxna volontärernas och professionellas perspektiv. Eftersom dominerande diskurser ofta framställer farorna med ungas internetanvändande

utgör boken samtidigt ett slags korrektiv. Den visar hur unga aktivt och reflekterat använder dessa virtuella rum för att upprätta betydelsefulla relationer till stödjande vuxna.

De tre webbplatser som har studerats är Tjejzonen.se, Killfrågor.se och UMO.se (ungdomsmottagningen på nätet). Webbplatserna har olika målsättningar. De riktar sig till olika grupper av unga, men de har gemensamt att de utgör så kallade "mötesplatser", där unga ges möjlighet att just möta vuxna via chatt eller e-mejl och dela med sig av tankar, frågor och problem. De olika nätkulturerna beskrivs som särskilt utformade för att underlätta kommunikation om frågor som de unga upplever som känsliga och svåra att prata om i det fysiska rummet, till exempel sexualitet, psykisk ohälsa och relationsproblem. Materialet till boken har tillkommit genom fyra olika studier: 1) en intervjustudie med unga användare av webbplatserna; 2) en intervjustudie med vuxna volontärer och professionella som ger information och stöd till unga via webbplatserna; 3) en studie av chattloggar och mejl från Tjejzonen.se och Killfrågor.se; samt 4) en studie som bygger på användandet av ett digitalt frågeformulär till unga användare av webbplatserna.

Författarna tillhandahåller en bred teoretisk inramning till det empiriska materialet och introducerar centrala barndomssociologiska diskussioner om hur kategoriseringar av och föreställningar om gruppen "ungdomar" påverkar ungas diskursiva maktposition(er) – särskilt i relation till generationen vuxna – vilket får konsekvenser för deras handlingsutrymme. Barndomssociologin syftar till att motverka stereotypa föreställningar om barn och unga som homogen grupp, till exempel utifrån idéer om att unga generellt är "stökiga" och "problematiska" eller utgör en "nätgeneration". Heterogeniteten handlar inte minst om ungas olika ekonomiska och sociala förutsättningar. Författarna påvisar bland annat hur överlappande kategorier som klass och kön har visat sig få betydelse både för tillgången till dator och till den kunskap som krävs för att använda sig av internet.

Med utgångspunkt i en teoretisk förståelse av de unga som "sociala aktörer", vilka interagerar och kommunicerar med vuxna i så kallade "relationella system", analyserar författarna den process av "samverkan" som uppstår mellan de unga webbplatsanvändarna och de vuxna stödarbetarna. Hur de unga tillskrivs och själva aktivt intar olika positioner och handlingsutrymmen ges en central betydelse.

Materialet, som bygger på intervjuer, analys av chatt- och mejlkonversationer samt enkäter, visar att de unga användarna tillmäter webbplatsernas rumsliga förutsättningar för *integritet och anonymitet* stor betydelse. Användarna väljer själva vilken information de lämnar ut, utan att stödarbetarna får kännedom om deras person eller livsförhållanden i övrigt (så kallad "relativ anonymitet"). Den relativa anonymiteten beskrivs bidra till ökad grad av kontroll och fungera som motvikt till den utsatta positionen som ung hjälpsökande. Ett särskilt handlingsutrymme beskrivs ligga i möjligheten att själv kunna reglera kontakten. Användarna kan genom platsens relativa lättillgänglighet initiera kontakt när behov uppstår, till exempel för att stilla oro och ångest sena kvällar, och när som helst lämna konversationen. Härigenom skapas även ett tidsmässigt utrymme för reflektion där användarna hinner överväga sina inlägg i samtalet, men också fundera över självbild och livsinnehåll i ljuset av den nya kunskapen. Dessa förutsättningar framhålls som centrala för de unga användarnas val att

delta i de virtuella rummen, genom möjligheten att få tillgång till information och stöd, med integritet och handlingsutrymme i behåll.

Som kontrast beskrivs erfarenheter av och föreställningar om möten med vuxna i det fysiska rummet, där oron för vuxnas reaktioner till exempel i form av moraliserande, förbud och initiering av vårdkontakter, är mer påtaglig, med inskränkt handlingsutrymme och minskad kontroll som tänkbara konsekvenser. Användarna framställer vidare webbplatserna som en *förändrad kontaktyta för kommunikation med vuxenvärlden* då det virtuella rummet skapar förutsättningar för en mer jämlik relation – där generationella maktordningar utjämnas. Författarna visar hur erfarenheten av att bli sedd och bekräftad på webbplatserna kan bidra till förändrade föreställningar om vuxna och stärka de unga användarna i att inta nya positioner i relation till vuxna också i det fysiska rummet. Webbplatserna utgör följaktligen ett alternativ eller komplement till samtal med vuxna i det fysiska rummet.

De vuxna volontärerna och professionella framhåller i sin tur hur det skrivna språket får en central betydelse i kontakten med användarna. Begränsningen till skriven text utesluter tolkningsstrategier kopplade till kropp och fysiskt rum, vilket kan bidra till en osäkerhet om huruvida man har uppfattat den beskrivna situation korrekt eller inte. Genom att anpassa sitt eget språk kan stödarbetarna samtidigt signalera samhörighet och bidra till en mera jämlik relation – utifrån positionen som ”medmänniska”. Den samverkan som vanligtvis uppstår mellan de unga användarna och de vuxna stödarbetarna på webbplatserna beskrivs av författarna kunna leda till ett så kallat ”tillitshopp”, vilket innebär att användarna tidigt blir trygga i relationen och därmed vågar berätta om känsliga frågor. Fenomenet skall dock inte missförstås som styrt av platsen; snarare är det beroende av en så kallad ”genuin dialog” mellan unga och vuxna där nya positioner möjliggörs.

Författarnas förhoppning är att boken ska ”diskuteras i socionom- och lärarutbildningar, ligga på borden i lärarrum och ungdomsmottagningar samt skapa diskussion bland volontärer som arbetar med och för barn och unga” (s. 14). Jag uppfattar detta som en högst realistisk ambition utifrån att boken har mycket att bidra med, med tillägget att boken med fördel också kan läsas av unga själva som en introduktion till det stöd som finns att söka via internet!

*Anneli Silvén Hagström,
Linköpings universitet*

Elizabeth Rata, *The Politics of Knowledge in Education*.
Routledge, 2012

Under sensommaren kunde man läsa följande rubrik i en dagstidning: "En professors röst ska inte väga tyngre än en 16-åring". Artikeln förklarar att den lokala högskolan har upprättat en "Sommarakademi" som syftar till att skapa hopp bland utsatta ungdomar. Med detta framgår att man strävar efter att skapa jämlika möten som bygger på ömsesidig förståelse. Det står att läsa: "Med jämlikt menar vi att den akademiska kunskapen och erfarenheten inte är märkvärdigare än andra kunskaper, såsom de hos socialarbetare, frivilligarbetare, ungdomar och människor som har erfarenheter av social utsatthet." Hur skall vi förstå detta uttryck i ett bredare sammanhang? Det är just denna form av frågor som den Nyzeeländska sociologen Elizabeth Ratas diskuterar i *The Politics of Knowledge in Education*. Hon skriver: "This book is about why academic knowledge matters and why it has lost its privilege place in the social sciences and in the school curriculum. That place now goes to another type of knowledge—social knowledge." (s. 1) Med akademisk kunskap avses den kunskapsstyp som bygger på tvivel och kritik i linje med ett emancipatoriskt upplysningsideal. Det är denna kunskap som stör vardagens allmängiltiga världsuppfattning; den gör det välbekanta till något obekant och att människor kan begreppsliggöra det okända. Denna kunskapsstyp strävar bortom de lokala, subjektiva begränsningarna. När det rör den sociala kunskapsformen bygger denna på individuella erfarenheter, common sense, tro och "kultur". Detta, menar Rata, uppmuntrar till en självreflexiv berättelse, utan någon övergripande koppling till den mänskliga naturens erfarenheter, vilket begränsar människor till den subjektiva världen i form av personliga känslor.

Akademisk kunskap är förknippat med *universalism* medan den sociala kunskapen är sammankopplad med *kulturalism* och *konstruktivism*. Kulturalism innebär en essentialistisk och deterministisk syn på "kultur" – en persons erfarenheter, som medlem i en kulturell grupp, anses vara dennes mest betydande kunskapsbas. Vad gäller konstruktivism handlar det om en tro på att kunskapen om världen är "konstruerad" utifrån lokala och subjektiva erfarenheter och intressen. Rata påpekar att den sociala kunskapsformen är av ideologisk eller inadekvat vetenskaplig karaktär, eller till och med en kombination av de båda.

Det är emellertid viktigt att understryka att Rata inte föraktar den sociala kunskapen. Den har sin egen funktion i vardagslivet. Medan den akademiska kunskapen tjänar samhället genom objektifieringsprocesser, som tillåter förändringar av dess institutioner, bidrar den sociala kunskapsformen till att stabilisera samhället. Även om den akademiska kunskapen är kopplad till den sociala kontexten har den dock möjlighet att gå bortom denna: Detta sker kollegialt inom det akademiska rummet där partiell lojalitet råder, det vill säga genom resonemang och kritiska omdömen. Härmed inte sagt att den akademiska kunskapen inte kan kooperas eller kontrolleras av grupper som agerar i egenintresse. I sådana fall försvinner den partiella lojaliteten från den vetenskapliga kunskapen och transformeras till social kunskap. Detta då auktoriteten över kunskapen har gått från ett "ointresserat" kollegialt system, och procedurer som bygger på förtroende, till en specifik lokal grupp som vill skydda sina ekonomiska och ideologiska intressen.

Den universella akademiska kunskapen, som har fått ge vika för den sociala kunskapen, har bidragit till att man på Nya Zeeland har inrättat akademiska institutioner byggda på Maori-epistemologi. De tillsatta professorerna sitter på två stolar – som akademiker och politiska talesmän för Maori-gruppen. Rata menar att detta har möjliggjorts i samband med den relativistiska postmodernismens utbredning som hyllar social konstruktion, i samklang med kulturalismens intåg som hedrar den lokala etniska kulturen. Eftersom ingen kunskapsform kan göra anspråk på universalism leder detta fram till att ”allt är tillåtet”. I enlighet med Jonathan Friedman menar hon att det moderna projektet som upprätthåller demarkationslinjen mellan de två kunskapstyperna har imploderat, vilket har inneburit att nya identitetsrum – primitivism, postmodernism och traditionalism – har skapats. Inom akademien har detta lett till att vem som helst inte kan bli forskare inom *vilket* område som helst eftersom kunskapsanspråken grundar sig i gruppens erfarenheter. Detta medför en idé om att ”vetaren” och ”kunskapen” inte kan separeras i den sociala kunskapen; källan till objektivitet är alltså knuten till vetenskaparen själv. Alla de sociala institutioner och procedurer som garanterar objektifieringen av kunskap inom akademien blir härmed irrelevanta. Vetenskaparen uppfattas ”tänka med sitt blod”, ”med sin rastillhörighet” eller ”med sitt nationella arv”.

Nedmonteringen av demarkationsgränsen har även fått sociala konsekvenser inom rättsväsendet:

A recent court case ended with a Maori spiritual leader escaping a fraud conviction on the grounds that his actions were culturally defensible. The judge accepted the spiritual leader's self-declared status as 'an upoko—a spritual and cultural repository of knowledge handpicked from birth'. The defendant's lawyer referred to 'the special nature of Maori culture and Maoridom in particular' that 'is recognized by legislation'. His convicted non-Maori co-defendant was less fortunate. (s. 34)

Poängen är att människor inte längre uppfattas vara ”lika inför lagen”. Det är inte längre en fråga om ”brottets art”. Idag handlar det snarare om ”vem” som har begått brottet. Logiken i sammanhanget blir en återgång till det pre-moderna, där den personliga bakgrunden spelar allt större roll i det offentliga rummet. Den sociala kunskapen är subjektiv, vilket innebär att öppen kritik uppfattas som kränkande och inte som något mänskligt och demokratiskt utvecklande.

Har bokens något analytiskt värde? Ja, den kan läsas parallellt med ett kritiskt iakttagande av den dominerande Bologna-pedagogiken – constructive alignment – som idag sprids inom de europeiska högre utbildningarna. Denna idealistiska pedagogiska modell uppmanar nämligen universitetsläraren att utgå från studenternas lokala perspektiv och erfarenheter. Om vi tar Ratas kritik på allvar, och applicerar den på constructive alignment, innebär detta att vi idag håller på att producera individuella lojala och okritiska arbetare snarare än partiellt lojala och kritiska samhällsmedborgare. Den sistnämnda människan förefaller vara essentiellt viktig för ett demokratiskt samhälle medan den förstnämnda människan verkar uppfylla samtliga villkor för en flexibel arbetsmarknad och naiv konsumism.

Denna mycket läsvärda bok borde ligga till grund för samtida kunskapsdiskussioner både inom akademien och grundskolan. Man kan summera Ratas övergripande poäng genom att påstå att målsättningen med högre utbildning är att 16-åringen skall få möjlighet till att *utbildas* till en professors kunskapsnivå, och inte att professorerna skall *inbillas* falla tillbaka på en 16-åringens erfarenheter.

*Torbjörn Friberg,
Malmö högskola*

Det turistiska fältet och dess aktörer, Josefina Syssner & Lars Kvarnström (red.). Studentlitteratur, 2013

Boken, som är en antologi, har en välkvalificerad kader av författare, vilket gör att läsaren har höga förväntningar på bokens innehåll och budskap.

Titeln "Det turistiska fältet och dess aktörer" gör att man som läsare förväntar sig få en tämligen heltäckande genomgång av det turistiska fältets komplexitet, men tyvärr blir man något besviken redan efter en genomgång av innehållsförteckningen. Även om man i inledningskapitlet på sidan 17 kan läsa att:

För det första har vi haft som ambition att skriva enkla och introducerande kapitel där vi ger läsaren en inblick i hur den aktör som står i centrum kan studeras och förstås. Vi har strävat efter att beskriva principerna för hur aktören är uppbyggd och organiserad.

Det ovan citerade lyckas boken bra med. I det inledande kapitlet gör man ett försök att problematisera det turistiska fältet samt helt kort beskriva olika typer av aktörer.

Efter det inledande kapitlet diskuterar boken i tre kapitel de offentliga aktörerna kommunen, regionen och staten. I kommunkapitlet diskuteras de kommunala begränsningarna utifrån kommunallagen, vilken reser hinder för ett alltför kraftigt engagemang inom det turistiska fältet och här ges några exempel på både lyckade och mindre lyckade engagemang. Läsaren får sig också till livs en beskrivning av kommunen som marknadsförare och varumärkesbyggare samt en diskussion kring turism, legitimitet och demokrati. Kring det senare skriver man på sidan 33: "Det kan vara en grannliga uppgift för en kommun att delta i turismsatsningar." I samma avsnitt skriver man avslutningsvis följande: "När kommunernas turismsatsningar styrs av strategier och inte av politisk vilja riskerar de att inte behandlas på öppna politiska arenor."

Den som vill fördjupa sig i detta, ofta en fusion mellan tjänstemän och politiker, kan med fördel läsa "Tankar om politik" (2010) av den gamle skol- och kulturministern Bengt Göransson. I övrigt pekar man i boken på hur snårig och svårförstådd den offentliga organiseringen är, region och stat, för små och medelstora turistföretagare generellt. Vilket inte minst de fyra till fem omorganisationer av den nationella svenska turismorganisationen som har skett visar.

I de därpå tre följande kapitlen diskuteras kulturen inom turismupplevelsen, museer och hembygdsgårdar som förmedlare av den lokala kulturen och upplevelsen då och nu. Ytterligare en aktör här är de lokala turistföreningarna och inte minst Svenska Turistföreningen med sina regionalförbund. Alla bidrar på olika sätt till förståelsen av det förflutna. De lokala museerna och hembygdsrörelsen har också ett krav på sig att bli kommersiella då man har allt svårare för att få sin verksamhet att gå runt. Dessa kapitler lyfter fram några allt för ofta förbisedda aktörer i den lokala turistiska upplevelsen, vilket är deras styrka.

I kapitel åtta följer ett tämligen ofta behandlat tema om entreprenörer. Kapitlet är intressant för den oinvigde, men det finns en uppsjö av litteratur kring entreprenörskapet varför kapitlet kunde ha ersatts med någon annan aktör, förslagsvis från transportsektorn.

Det efterföljande kapitlet beskriver konstnären och dennes dilemma att överleva på sin konst. Här finns en potential att utnyttja i det turistiska erbjudandet, men det synes som lokala turismföreträdare har svårt att i den totala upplevelsen inkludera den lokala konstnären på ett bra sätt. Här krävs kreativitet och boken borde här länka entreprenören och konstnären i en intressant beskrivning kring denna konstellation.

Boken avslutas med tre kapitler, varav ett diskuterar tema- och nöjesparker, ett diskuterar medier och ett diskuterar aktörer i samverkan – ett matturistiskt fält växer fram.

Det förstnämnda kapitlet synes vara en tämligen ordinär beskrivning av dessa parkers förutsättningar och målgrupper. Som läsare överraskas man inte särskilt mycket vid en läsning av kapitlet.

Kapitlet Medierna: aktörer och strategier behandlar, på ett översiktligt plan, kommunikationsprocessen och hur budskapet tolkas av mottagarna. Vidare diskuteras budskapens utformning och lämpliga medier för budskapet. På många sätt ett användbart kapitel för den oinvigde läsaren. Vad man kunde ha önskat sig vore mer fokus på sociala medier, då vi vet att exempelvis 75 % av alla bokningar inom charterbranschen sker via internet. På samma sätt vet vi att en stor andel läser facebook, twitter med flera innan man bestämmer sig för ett resmål, ett hotell eller liknande i sin bokning.

Det sista kapitlet pläderar för en samverkan av ”mataktörer” för att Sverige och dess regioner ska bli en matdestination och ger några goda exempel. Inte minst den satsning som kommer från jordbruksministern själv och hans departement är intressant att läsa om. Men matturism har från och till prövats, på uppmaning av den nationella turistorganisationen – Sveriges Turistråd, Next Stop Sweden, Visit Sweden eller vad som varit namnet för tillfället, ända sedan 1980-talet utan några mer märkbara resultat.

Även i Finland har man försökt med lokala menyer som erbjuds krogens gäster utan några större framgångar. Återigen, innovatörer och entreprenörer inom mat och restaurangsektorn har här ett utforskat fält om man inte tvingas in i något oöverlagt äventyr på grund av några centrala organisationer/myndigheter!

Sammantaget kan boken ge kunskaper inom vissa delar av det turistiska fältet, men boken skulle med fördel också ha inkluderat transportbranschen. Exempelvis bi-

drar veckoslutsresandet med buss till våra storstäder med omkring 1 miljon resenärer årligen, där en stor del besöker en teater, sover över på hotellen och äter på stadens restauranger. Man hinner ofta också med att lägga in ett museibesök innan återresan till hemorten. Utöver detta tillkommer charterbussresandet till utlandet. Utan en fungerande transportsektor, inget resande och antalet turister inkommande utanför den egna kommunen blir då tämligen fåtaliga. Detta borde också ha funnits med i boken!

Anders Steene,

Södertörns högskola och Strömstad akademi, Nordiskt institut för avancerade studier

Göran Therborn, *Världen: En inledning*. Liber, 2013

Världen – en inledning verkar vara den svenske sociologen Göran Therborns sätt att på ett meningsfullt sätt avrunda sin karriär. I förordet beskriver han hur flertalet känner till sitt eget land, några sin egen kontinent, men få har en genomgripande uppfattning om helheten.

Ambitiösa försök att ge en helhetsbild saknas inte, som Samuel Huntingtons (1996) *The Clash of Civilizations* och hans efterföljare Francis Fukuyamas (2011) *The Origins of Political Order*, eller Charles Tillys (1990) *Coercion, Capital, and European States* och Michael Manns (1986) *The Sources of Social Power*. Therborn nämner den arabiske historikern Ibn Khalduns (1377) *Prologomena – Introduktion till världshistorien*. Många samhällsvetare har tagit sig an den digra uppgiften; att beskriva världen, ofta begränsad av vad man avser med begreppet världen.

Fräschören i Therborns upplägg är hans helhetsperspektiv och försök att undvika eurocentrism, en svår uppgift. Therborn har ambitionen att beskriva världen ur mer än ett perspektiv, som den ter sig för vanliga människor. Vad har de för möjligheter, vad begränsas de av och hur ser deras troliga livsutveckling ut?

Therborns ambition är att visa oss vad han kallar sin geologiska karta över världen, dess historia och förhållandena. Det ska besvara frågorna; Varifrån kom vi? Vilka är vi? Hur blev vi som vi är? Bilden problematiseras av att människor i olika delar av världen är ganska olika och löser samhällsliga problem på olikartade sätt. Utvecklandet av den socio-geologiska kartan visar på sex olika globaliseringsfaser, som transformerat och format den socio-geologiska terrängen i världen.

Den första skapade världens civilisationer och religioner och varade från 300- till 800-talet. Den andra utmärktes av långa sjöfärder under 1400- och 1500-talen. Avgörande under denna globaliseringsfas var erövringen av Amerika och dess europeisering. Den tredje fasen kallas ett världskrig mellan Frankrike och England, mellan 1750 och 1815. Britternas seger skapade ett imperium och etablerade våra nutida handelsvägar. Den fjärde fasen var den imperialistiska, som slutade i första världskriget 1914 och utmärktes av att den ledde till en kapplöpning om det ännu ej uppdelade. Detta skapade den nutida klyftan mellan Nord och Syd, där Nord dikterar formerna för samverkan för Syd. Den femte fasen startade med den kommunistiska internationalen, följd av revolu-

tioner och befrielsekrig i Kina, övriga Asien, Afrika och Latinamerika. Den kommunistiska utmaningen ledde till det Kalla kriget och terrorbalans. Resultatet av denna var att kolonierna uppnådde självständighet och att det kontinental Europa delades. Den sjätte fasen är den nuvarande, uppfattad som unik och mer dynamisk än de förutvarande.

Therborns approach är uppfriskande, då vi ständigt konfronteras med globaliseringskontinuitet och dess oundviklighet. Därför är Therborns resonemang om sex globaliseringsfaser välkommet. Vi upplevde den galopperande globaliseringens slutfas med elfte september 2001 och finanskrisen 2008, då många började betvivla globaliseringens oundviklighet och framtida betydelse.

Först förleddes man tro att denna publikation är lik de i recensionens inledning eller möjligen Manuel Castells (1996, 2000) *Informationsåldern*. Therborn har dock ett annat mål; att beskriva hela världen, dess utveckling och nuvarande tillstånd, utan att bli för ytlig, men tillräckligt för beröra alla nivåer. Efter att ha läst och begrundat måste jag säga att han lyckats. Det är inte ofta han förfaller till etnocentrism, även om det händer, och sådant är ovanligt.

Han studerar hur människor har det i sin närmiljö och ger exempel på hur förväntningar och framtidsutsikter ser ut för olika individer beroende på vart de är födda och lever sina liv. Ibland är dessa jämförelser överraskande och ger en känsla av tillnyktring, då förhållanden i ganska begränsade geografiska områden kan vara väldigt olika.

Therborn ser fem sociala drivkrafter bakom de förändringsprocesser vi har bakom oss, upplever just nu och kommer att uppleva i framtiden. De mänskliga samhällena är ett resultat av ekonomisk produktion; populationsekologi; konflikter om status, erkännande och respekt; språk och kultur; och politik. I samtiden finner han fem stora sociokulturella områden: den siniska, med kinesiskt ursprung, den indiska, den västasiatiska, den europeiska, som exporterats till Amerika och Australien och den afrikanska, söder om Sahel. Applicerade på den analyserade perioden förklarar dessa drivkrafter varför det gick på ett visst sätt.

I sin avslutning ställer han ändå två till synes oundvikliga frågor:

- Hur kom vi hit?
- Vart är vi på väg?

Den första besvarar han med att det är de sex globaliseringsfaserna som fört oss hit och ur dessa kommer den inriktning som vi kallar modernismen, som spridit sig över planeten och formar den i allt större utsträckning. Unikt med modernismen är att den förklarar sig oberoende av i stort sett allt som föregått den; ut med det gamla och in med det nya. Denna utveckling var aldrig oemotsagd eller okontroversiell. Therborn ser fyra vägar till moderniteten: först den europeiska och de för- och motkrafter som vägledde denna. Den andra, den europeiskt transoceana, då utvandrande européer spred moderniteten till nya kontinenter. Den tredje då moderniteten införs under kolonialismen i kolonierna och slutligen den fjärde är då den påtvingas andra samhällen under euroamerikanskt hot. Resultatet blir en alltmer integrerad värld, en påtvingad politisk ekonomi, utbildningsväsende, auktoritet och underdånighet, stil och estetik och tro och ritualer.

Den andra frågan besvarar Therborn motvilligt och talar ur en vetenskaplig tradition som ogärna ger framtidsprognoser. Inledningsvis ser han möjligheter vi fått genom undanröjandet av snäva naturhinder, som möjliggjort mänsklig populationstillväxt av aldrig tidigare skådad omfattning. Förändring av odlingsmetoder har möjliggjort detta, samtidigt som modern medicin gjort oss mer långlivade. Därefter ser han inget reellt hot mot den kapitalistiska produktionsmodellen, trots finanskrisen 2008. Dock ser han något slags folklig revolt mot de omständigheter kapitalismen tvingar på människorna; i framtiden kan värderingar och normer ändras och krav på alternativa system uppstå. Indelningen av människor i extremt rika och utfattiga riskerar att hota den rådande sociala ordningen på sikt. Therborn ser en global maktförskjutning, från Euroamerika mot Asien. Många krafter samverkar i en sådan process och därför är utgången mångtydig. Slutligen håller han för troligt att den kulturella modernismen kommer att omorganiseras och återanvändas. Postmodernismen kommer att vara en fortsatt euroamerikansk affär. Han ser centrumstyrd masskommunikation ställas mot mängden personlig digital kommunikation mellan människor.

Framtiden för modernismen ligger i den asiatiska utvecklingen, understödd av afrikansk och latinamerikansk. I Europa och Östasien kommer åldrande befolkningar att vilja satsa på trygghet och frid. Den islamistiska utmaningen kommer att klinga av eftersom den inte kan leverera det som folk den förför vill ha. I en värld dominerad av asiatiska värderingar finns små chanser för vidareutveckling av universalistiska värderingar och en positiv människorättskultur.

Avslutningsvis nämner han den radikala ungdom som under World Social Forum sjöng: ”En annan värld är – möjlig”. Hos dem och kommande generationer finns vårt hopp.

Berndt H Brikell,

Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

Nina Tryggvason, Emma Sorbring & Gösta Samuelson, *Unga föräldrar: Identitet, möjligheter och utmaningar.* Liber, 2012

Vad innebär det att bli förälder? Hur formas föräldraskapet av samhälliga strukturer och ideal? Vilka skilda och liknande erfarenheter av uppväxt och föräldraskap får barn och föräldrar utifrån deras olika socioekonomiska förutsättningar? Frågor likt dessa är angelägna för samhällsvetenskaplig forskning. Boken *Unga föräldrar* undersöker hur moderskap, faderskap och uppväxt beskrivs. Syftet formuleras likt följande:

Med tanke på att forskningen visar att tonårsföräldraskap kan vara förknippat med svårigheter för både barn och föräldrar, är det värdefullt att få en mer nyanserad och fördjupad bild av hur tonårsföräldraskap ”görs”, för att samhället ska kunna utforma eventuella stödinsatser och skapa bättre livschanser för föräldrar och barn. Men ambitionen är inte att slå fast hur det är att vara ung förälder eller att som barn växa upp

i en familj där mamma är tonåring. Snarare syftar boken på att visa på nyanser och variation och ibland likheter som det unga föräldraskapet kan innebära för barn och föräldrar. Utgångspunkten för studien är att i ljuset av de samhällsförändringar som skett rörande familj och föräldraskap under de senaste 30 åren undersöka tonårsmödraskap som fenomen och dess inverkan på livet för barn, mödrar och fäder på kort och lång sikt. (s. 15)

Unga föräldrar är sprungen ur ett projekt där strukturerade intervjuer genomfördes med nyblivna föräldrar 1978-1979. Uppföljande, semi-strukturerade intervjuer gjordes 30 år senare med tio av de mödrar som, i slutet av 1970-talet, fick sitt första barn i övre tonåren. Några av de nu vuxna barnen samt en del fäder intervjuades också – sammanlagt 25 personer. Det är detta material som ligger till grund för bokens analyser.

Läsaren får tidigt information om att intervjuerna behandlas som livsberättelser, det vill säga, utsagor som inte behöver vara ”den enda sanningen om det som varit, utan en berättelse av många möjliga” (s. 13). Vidare påpekar författarna att: ”Under de 30 år som gått har förutsättningarna för och synen på föräldraskap förändrats. Detta menar vi påverkar vilka berättelser som är möjliga för deltagarna i studien att berätta idag, om det som hänt tidigare i livet.” (s. 13). För mig är dessa antaganden helt rimliga. Frågor uppstår dock kring studiens centrala frågeställningar, som är: ”om och i så fall hur ungt föräldraskap inverkar på identitetsutvecklingen”; ”vilka möjligheter och utmaningar det har inneburit att bli ung förälder och vilka strategier som använts för att hantera de utmaningar som beskrivs”; och, ”hur socialt stöd eller uteblivet stöd från det privata och offentliga nätverket inverkar på det unga föräldraskapet” (s. 16). Teorier om identitetsutveckling, handlingsförmåga, självtillit, coping, och socialt nätverk följer, liksom resonemang om samhälleliga förändringar och det kulturella sammanhangets inverkan på mäns och kvinnors föräldraskap. I kapitlen där intervjumaterialet analyseras saknas dock, överlag, diskussioner om betydelsen av samhälllig kontext (då och nu). Likaså försvinner det narrativa perspektivet. Utsagorna – exemplifierade med citat – presenteras återkommande som bevis på hur det faktiskt var, snarare än som berättelser som skapas i ett intervjusammanhang med minnen som ges mening beroende på personens nuvarande, och stundande, livssituation. Följande formuleringar exemplifierar hur slutsatserna skrivs fram:

En genomgående copingstrategi som är tydlig i både mödrars och fäders berättelser är att oavsett om barnet är planerat eller oplanerat, beskrivs att få barn som en utmaning, inte som ett hot. (s. 156)

I detta avsnitt vill författarna svara på vilka copingstrategier som de intervjuade mödrarna och fäderna använde sig av, 20–30 år tillbaka. Det är möjligt att sådana slutsatser kan dras, men det är inte oproblemiskt att hävda detta. Följande utdrag ger ytterligare ett exempel på att analyserna genomsyras av målsättningen att redogöra för hur ’det verkligen var’. Citatet exemplifierar samtidigt hur den samhälleliga kontexten omnämns men sällan diskuteras.

Fäderna förhåller sig relativt passiva i själva föräldraskapet, vilket också kan tolkas som bristande självtillit vad gäller föräldraförmåga, självklart relaterat till kontextuella förväntningar och den egna erfarenheten. (s. 157)

Citatet följs inte av något resonemang om betydelsen av dessa ”kontextuella förväntning”. Slutsatserna stannar vid individuella faktorer, som ”bristande självtillit”.

Innebörden av att bli förälder under 1970-talet skiljer sig från idag. Drygt 10 procent av förstagångsmödrarna var, enligt Socialstyrelsens undersökning ”Graviditeter, förlossningar och nyfödda barn” (2009), tonåringar 1979, jämfört med cirka 3 procent 2007. Samtidigt har medelåldern stigit kraftigt för förstagångsmödrar, från 23,5 år i 70-talets mitt till 29 år 2007. Kraven på utbildning och karriär har ökat markant, arbetslösheten har stigit, och idealen kring familjebildning och familjeliv förändrats. Det föreligger således omfattande skillnader i att vara förälder under 2000-talet jämfört med 1970- och 1980-talen, även om det säkert också finns likheter. Det skulle ha varit fördelaktigt för analyserna i *Unga föräldrar* om detta på ett mer genomgripande sätt hade beaktats.

En slutsats som författarna lyfter framför andra är att kön snarare än ålder formar föräldraskapet. Jag ställer mig kritisk till att det generellt gäller tonåringar. Möjligen var det fallet under 1970- och 80-talen, den tid som intervjupersonerna i *Unga föräldrar* berättar om. Tiden i utbildning var kortare och arbetslösheten låg – det var möjligt att leva ett etablerat liv med arbete och egen bostad tidigt i livet. Men hur ser det ut för den tonåring som blir förälder i dag? I bokens inledande kapitel presenteras forskningsrön om tonårsföräldrar. Studier visar att risken för psykisk ohälsa, arbetslöshet och ekonomisk utsatthet ökar för kvinnor som får barn i tonåren. Samtidigt visar svenska undersökningar att unga kvinnor och män vilka varit föremål för socialtjänstens insatser har fyra till fem gånger större benägenhet att få barn i tonåren, jämfört med jämnåriga, samt att fäder i tonåren i många fall har sociala problem med narkotikamissbruk och/eller kriminalitet. Mycket tyder således på att av det lilla antal svenska ungdomar som får barn i tonåren befinner sig många redan i en utsatt situation. Kanske är det varken ålder eller kön som är mest avgörande för hur föräldraskapet upplevs och praktiseras – utan individens sociala och ekonomiska förutsättningar?

Det är angeläget att belysa villkoren och granska stödjande insatser för de som får barn i tonåren. *Unga föräldrar* bidrar till att sätta ljuset på denna grupp. Vidare innehåller boken kunskap för den som önskar större inblick i föräldraskapets mödor och begivenheter, då liksom nu.

*Disa Bergnehr,
Linköpings universitet*